

โครงการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานของวัฒนธรรมแห่งการอนุรักษ์

บทคัดย่อ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียมีภาษาและวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับประเทศใน กลุ่มอาเซียน และเมื่อพิจารณาถึงชุมชนและวัฒนธรรมชนพื้นเมืองแล้ว วิธีที่อยู่ใกล้ชิดและกลมกลืนกับระบบนิเวศป่ารวมทั้งพิธีกรรม ประเพณี ดนตรี ตำนาน เพลงร้อง ก็มีความคล้ายคลึงกับหลายกลุ่มในเอเชีย รวมทั้งไทยด้วย

งานวิชาการเรื่องความคิดความเชื่อของชุมชนพื้นเมืองที่เชื่อมโยงกับการอนุรักษ์ธรรมชาติในเมฆาลัยมีอยู่เป็นจำนวนมาก และส่วนใหญ่วิเคราะห์ “ป่าศักดิ์สิทธิ์” หรือ sacred groves ที่เป็นแนวคิดและแนวปฏิบัติของชาวคาสีที่ส่งเสริมการอนุรักษ์พืชและสัตว์ในป่าอันนับว่าเป็นสำนึกเกี่ยวกับธรรมชาติ (eco consciousness) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด “ความยั่งยืน” (sustainability) งานประเภทนี้มุ่งที่จะบันทึกและทำความเข้าใจเรื่องราวของชุมชนกับป่า และงานหลายชิ้นเชื่อมโยงการอนุรักษ์กับเรื่องเล่า ตำนาน ที่เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะที่สืบทอดมาช้านาน นอกจากนี้ มีงานวิชาการอีกชุดหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของวิถีชุมชนกับป่า โดยวิเคราะห์ว่าความรู้ท้องถิ่นดั้งเดิมที่แฝงไว้ด้วยแนวทางอนุรักษ์ป่านี้ค่อยๆ สูญหายไปพร้อมกับการพัฒนาและความทันสมัยที่เข้ามา

อย่างไรก็ดี งานวิชาการในประเทศไทยและอินเดียตะวันออกเฉียงเหนือยังไม่มีงานในลักษณะที่เชื่อมโยงเรื่องแนวคิดการมีส่วนร่วมและบทบาทของคนรุ่นใหม่ กับประเด็นการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์/การท่องเที่ยว ที่ยั่งยืน งานที่ผ่านมามักจะวิเคราะห์ประเด็นดังกล่าวแยกกันระหว่างวิถีชีวิตที่สะท้อนการอนุรักษ์ป่า สถาบันทางสังคมวัฒนธรรมที่มีส่วนส่งเสริมการอนุรักษ์ บทบาทของคนรุ่นใหม่ และแยกเรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นหัวข้อต่างหาก ดังนั้น การบูรณาการประเด็นทั้งสามเข้าด้วยกัน คือ (1) แนวคิดและวัฒนธรรม แห่งการอนุรักษ์ธรรมชาติและ การเปลี่ยนแปลง (2) แนวคิดการมีส่วนร่วมและบทบาทของคนรุ่นใหม่ และ (3) การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และการเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน จึงเป็นจุดเด่นของงานวิจัยชิ้นนี้ รวมทั้งการสร้างการมีส่วนร่วมเพื่อวางแผนให้การท่องเที่ยวกลายเป็นเครื่องมือในการฟื้นฟูแนวคิดแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและ การสร้างให้เกิดรายได้ของชุมชนไปพร้อมๆ กัน

งานนี้เน้นชุมชนชนบทที่เป็นกลุ่มคนพื้นเมือง ในส่วนของชุมชนคาสีในเมฆาลัย หมู่บ้านที่ยังรักษา วิถีวัฒนธรรมแบบอนุรักษ์แต่ค่อยๆ กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวคือ Mawlynnong ซึ่งในการประชาสัมพันธ์ การท่องเที่ยว หมู่บ้านนี้ได้ชื่อว่าเป็น “หมู่บ้านที่สะอาดที่สุดในโลก” และที่สำคัญคือมี

สะพานรากไม้ที่มีชีวิต (Living Roots Bridge) ซึ่งก็ใช้ร่วมกันระหว่างหลายหมู่บ้าน รวมทั้ง Nohwet ด้วย ส่วน Mawphlang นั้น เป็นหมู่บ้านที่มีป่าศักดิ์สิทธิ์ (Sacred Grove) ขนาดใหญ่ แต่ทั้งสามหมู่บ้านก็เริ่มกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มี ผู้มาเยือนเป็นจำนวนมาก และในขณะที่กฎระเบียบต่างๆ ยังไม่เข้มงวดนัก ก็เริ่มมีนักท่องเที่ยวที่เข้ามาใช้เสียงดัง ดื่มสุราและทิ้งขยะ นอกจากสามหมู่บ้านนี้แล้ว ยังมีหมู่บ้านใกล้เคียง และหมู่บ้านอื่นๆ ที่ภาควิชาสังคมวิทยาของ NEHU สนใจที่จะทำการศึกษาวิจัยร่วมใน 3 ประเด็นหลักข้างต้น

ในส่วนของชุมชนพื้นเมืองในไทย คณะวิจัยได้เลือกชุมชนกะเหรี่ยงที่มีวัฒนธรรมในการอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์และมีวัฒนธรรมในการรักษาป่า คือชุมชนในตำบลแก่นมะกรูด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี เป็นกรณีศึกษา บริเวณนั้นเป็นพื้นที่หลากหลายชาติพันธุ์มีทั้งไทยลาว ขมุ และยังมีหมู่บ้านกะเหรี่ยงหลายหมู่บ้าน โดยชุมชนเริ่มหันเหจากไร่หมุนเวียนมาปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพิ่มขึ้น แต่ก็มีหน่วยงานและองค์กรต่างๆ เข้ามาส่งเสริมเรื่องอาชีพเสริม และการรักษาวิถีที่อยู่ร่วมกับป่าได้ เพราะป่าแถบนั้นเป็นป่าสงวนชายขอบห้วยขาแข้ง ดังนั้น ชุมชนจึงค่อยๆ พัฒนาการท่องเที่ยวในช่วงฤดูหนาวประมาณเดือนธันวาคม มกราคม โดยมีการปลูกพืช เมืองหนาว ดอกไม้ ผักสลัด และข้าว เพื่อนำมาขายในตลาดฤดูหนาว

การท่องเที่ยวบริเวณนั้นพัฒนาไปอย่างช้าๆ และส่งผลให้ผู้คนในชุมชนไม่ต้องดิ้นรนออกไปหางานทำ นอกหมู่บ้าน เพราะมีอาชีพเสริมเช่นทำของที่ระลึกขายนักท่องเที่ยว ทำพวงกุญแจ การเข้าสู่เศรษฐกิจแบบใหม่ที่มีส่วนพึ่งพาการท่องเที่ยวทำให้เกิดการวางแผนผลผลิตให้พอดีกับรอบการท่องเที่ยวฤดูหนาว โดยสรุปแล้ว โครงการนี้ศึกษารากฐานของวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์ แล้วจึงค้นหาแนวทางการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่จะต่อยอดให้เกิดการพัฒนาบนฐานเดิม โดยเน้นบทบาทของคนรุ่นใหม่ที่จะต้องเชื่อมต่อและสืบทอดความคิดความเชื่อที่ทำให้ชุมชนรักษาป่าและทรัพยากรธรรมชาติ

เมื่อคณะวิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลประวัติและวิถีชีวิตชุมชนแล้ว จึงเห็นแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานของธรรมชาติและวัฒนธรรมผ่านเส้นทางเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชนที่ร้อยเรียงจุดสนใจต่างๆ ต่อมาคณะวิจัยได้ทำแผนที่เส้นทาง/จุดสนใจเพื่อการท่องเที่ยวศึกษาธรรมชาติ วัฒนธรรม ใน 3 จุดหลัก คือ 1) เส้นทางเดินเที่ยวป่าศักดิ์สิทธิ์ “มอตาจ๋อย” 2) เส้นทางหมู่บ้านอิมาดอิทราย 3) เส้นทางหมู่บ้านคลองเสลา

กิจกรรมในโครงการรวมถึงการเตรียมอบรมยุวมัคคุเทศก์ โดยการประสานกับโรงเรียนในพื้นที่ เพื่อฝึกให้เยาวชนหันมาสนใจและภาคภูมิใจกับประวัติความเป็นมาและจุดสนใจต่างๆ โดยรอบชุมชน มากยิ่งขึ้น และเรียนรู้ วิธีการบอกเล่าเรื่องราวของชุมชน แต่ด้วยสถานการณ์ระบาดของโควิด 19 ทำให้การจัดอบรมเลื่อนไปอย่างไม่มีกำหนด

โครงการได้จัดทำสื่อเผยแพร่ เช่น แผนที่ คู่มือนำเที่ยวชุมชนเล่มเล็ก เพื่อที่ในอนาคตจะมีการใช้ประโยชน์ต่อยอดในหลักสูตรท้องถิ่น หรือเพื่อการพัฒนาชุมชนในมิติทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ ในฐานะที่เป็นโครงการภายใต้ชุดโครงการวิจัย “ภาษา ศิลปะ วัฒนธรรมและสังคม เพื่อความสัมพันธ์ ไทย อินเดีย” แม้ว่าจะไม่สามารถจะเดินทางไปทำวิจัยในพื้นที่รัฐเมฆาลัยได้ในช่วงกลางและช่วงหลัง ของโครงการเนื่องจากสถานการณ์การระบาดของไวรัสโควิด แต่บทเรียนและเครื่องมือต่างๆ ที่เรียนรู้ จากชุมชนชาวกะเหรี่ยงแก่นมะกรูดก็จะเป็นตัวอย่างที่ดีในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ใน ชุมชนชาวคาสีในรัฐเมฆาลัยที่มีวิถีวัฒนธรรมผูกพันแน่นแฟ้นกับธรรมชาติและป่าเขาเช่นเดียวกับชาว กะเหรี่ยงโปว์ในตำบลแก่นมะกรูด

นอกจากรายงานการวิจัยแล้ว โครงการนี้ยังมีผลงานแยกเป็นเล่มต่างหาก คือคู่มือเส้นทางจุด สนใจ 3 เล่มที่กล่าวแล้ว ตัวอย่างคู่มือเส้นทางและจุดสนใจ 3 ชุมชนในรัฐเมฆาลัยที่คณะวิจัยได้ เดินทางไปสำรวจ รวมทั้งวีดิทัศน์คลิป 11 ชิ้น และ Facebook ชื่อ “ท่องเที่ยวสร้างสรรค์แก่น มะกรูด” ที่ใส่ผลงานภาพถ่าย ภาพเคลื่อนไหว และข้อมูลโดยคณะวิจัยและสมาชิกชุมชน ผลงาน วิดีทัศน์คลิปและ Facebook เกิดขึ้นจากการทำงานในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด 19 ที่คณะวิจัยไม่ สามารถเดินทางออกภาคสนามได้ จึงลองติดต่อสื่อสารกับผู้ให้ข้อมูลหลักรวมถึงเยาวชนบางส่วนผ่าน ระบบออนไลน์ โดยให้โจทย์กิจกรรมที่ทำได้ในหมู่บ้าน เช่น การทำหัตถกรรมพื้นเมือง การทำขนมและ อาหารแบบดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยง การทำพิธีกรรมที่เกี่ยวกับวิถีเกษตรของชุมชน การเยี่ยมชม สวนผสมผสาน ฯลฯ แล้วให้ถ่ายภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว พร้อมทั้งแล้วบอกเล่าเรื่องราวสั้นๆ ซึ่งก็ พบว่าเยาวชนบางส่วนคุ้นเคยกับสื่อโซเชียลและการใช้โปรแกรมง่ายๆ และสามารถจะทำวีดิทัศน์คลิป ออกมาได้ แต่สำหรับรายละเอียดและเนื้อหา นั้น เยาวชนเหล่านี้ก็ต้องปรึกษาผู้รู้และผู้อาวุโสของชุมชน ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างรุ่น โดยมีคณะวิจัยช่วยเป็นสะพานเชื่อมต่อและช่วยตั้งคำถามเพื่อให้ เกิดการเรียนรู้และซาบซึ้งถึงวิถีวัฒนธรรมที่ค่อยๆ เลือนหาย

การระบาดหลายระลอกของไวรัสโควิดทำให้งานวิจัยไม่ได้ดำเนินการไปตามแผนที่วางไว้ทั้งที่ ตำบลแก่นมะกรูดและที่รัฐเมฆาลัย ส่วนการท่องเที่ยวในตำบลแก่นมะกรูดนั้นก็ต้องหยุดชะงักไปพัก ใหญ่ๆ แม้เมื่อสิ้นสุดโครงการวิจัยแล้ว (ธันวาคม 2564) การท่องเที่ยวแก่นมะกรูดก็ยังไม่ได้ฟื้นกลับสู่

สภาพเดิม อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าผลงานที่เกิดขึ้นจากโครงการวิจัยนี้คงจะทำให้แก่นมะกรูดมีข้อมูลเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานของวัฒนธรรมแห่งการอนุรักษ์ได้บ้าง ซึ่งก็จะต้องอาศัยการผลักดันจากทั้งฝ่ายชุมชนและภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ : วัฒนธรรมแห่งการอนุรักษ์, การอนุรักษ์ธรรมชาติ, การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์, ชนเผ่าพื้นเมือง, ชุมชนกะเหรี่ยง